

RECENZJA

Rozprawa doktorska lek. med. Marty Demkow-Jani pt. „Problemowe używanie telefonu komórkowego – ocena znaczenia czynników osobowościowych oraz roli współistniejącego uzależnienia od substancji psychoaktywnych” powstała pod opieką p. dr hab. n. med. Andrzeja Jakubczyka z Katedry Psychiatrii Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego.

Praca dotyczy grupy uzależnień behawioralnych, kategorii diagnostycznej nie uwzględnionej w ICD-10, natomiast obecnej w klasyfikacji ICD-11. Należą do nich m.in. patologiczny hazard, pracobolizm, sieciobolizm, zakupobolizm, uzależnienie od ćwiczeń fizycznych, od seksu lub pornografii. Warto jednak podkreślić, że problemowe używanie telefonu komórkowego nie zostało wyodrębnione nawet w najnowszych wersjach klasyfikacji zaburzeń psychicznych. Zjawisko jest następstwem rozwoju technologicznego i opisywane jest dopiero od kilkunastu lat, najczęściej jako fonobolizm lub nomofobia.

Zależności między trwałymi cechami osobowości a uzależnieniami od dawna budziły zainteresowanie badaczy. Przykładem teorii wyjaśniającej takie związki jest opracowana w latach 80 XX wieku psychobiologiczna koncepcja typów alkoholizmu Cloningera. Również w przypadku uzależnień technologicznych znaczącą rolę w ich powstawaniu i ewolucji przypisuje się predyspozycjom osobowościowym, rzutującym na kontrolę zachowania i procesy podejmowanie decyzji.

Osobowość uznaje się za „zespół względnie trwałych cech psychofizycznych, specyficznych dla danej osoby”, kształtujący się w toku ontogenezy na bazie predyspozycji genetycznych w kontekście relacji społecznych człowieka. W omawianym badaniu wykorzystano empirycznie potwierdzoną koncepcję Wielkiej Piątki cech osobowości, jako wymiarów kluczowych, niezależnych od rasy, płci czy kultury, stabilnych w ciągu życia i biologicznie uwarunkowanych, w tym odziedziczalnych. Fakt, że dotychczas nie badano związków między cechami osobowości a problematycznym używaniem telefonu komórkowego wśród osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych oznacza, że wybór uznanego narzędzia do określania cech osobowości, opracowanego na bazie koncepcji Wielkiej Piątki, jakim jest kwestionariusz NEO-FFI Costy i McCrae, należy uznać za merytorycznie uzasadniony. Co ważne – posiada on polską walidację.

Wybór pozostałych narzędzi, wykorzystanych w omawianych badaniach, tj. kwestionariusza problemowego używania telefonu komórkowego MPPUS-10 (Mobile Phone Problem Use Scale-10), kwestionariusza do badania uzależnienia od telefonu komórkowego KBUTK, kwestionariusza do badania uzależnienia od Internetu IAT (Internet Addiction Test) oraz testu DUDIT (Drug-Use Disorders Identification Test) do oceny uzależnienia od narkotyków, należy uznać za metodologicznie poprawny. Wszystkie one również posiadają polską adaptację.

Badania, na których została oparta praca doktorska, były finansowane z grantów Krajowego Biura Do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii (194/HM/2017, 166/HBK/2018, 14/H1B/BO/2017). Protokół badania, w ramach którego wykonano badania, pt. „Nowe rodzaje

uzależnień behawioralnych związanych z używaniem nowoczesnych technologii. Adaptacja i ocena przydatności skali problemowego używania telefonu komórkowego MPPUS-10 w warunkach polskich" został zatwierdzony przez Komisję Bioetyczną przy Warszawskim Uniwersytecie Medycznym.

W skład cyklu publikacji stanowiących pracę doktorską weszły dwa artykuły badawcze i praca poglądowa:

1. Demkow M, Jakubczyk A. Problematic mobile phone use. Review of literature. Alcoholism and Drug Addiction/Alkoholizm i Narkomania. 2019; 32 (3): 211-236. doi:10.5114/ain.2019.91003.
2. Demkow-Janina M, Kopera M, Trucco EM, Kobyliński P, Klimkiewicz A, Abramowska M, Mach A, Jakubczyk A. Substance Use Disorder Status Moderates the Association between Personality Traits and Problematic Mobile Phone/Internet Use. Journal of Clinical Medicine. 2021; 10 (5): 919. doi:10.3390/jcm10050919.
3. Klimkiewicz A, Demkow M, Jakubczyk A, Mach A, Abramowska M, Szczypiński J, Wnorowska A, Wojnar M. Używanie telefonów komórkowych i internetu przez osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych, pacjentów z zaburzeniami psychicznymi oraz studentów. Psychiatria. 2019; 16 (2): 59-66.

Wyniki dokonanego przeglądu piśmiennictwa (Demkow i Jakubczyk 2019) wskazują na dodatnią korelację między neurotyzmem a ryzykiem problemowego używania telefonu, natomiast wyższa sumienność i ugodowość, a także otwartość na nowe doświadczenia mogą mieć znaczenie ochronne. W pracy tej wykazano również, że dotychczas opublikowane badania rzadko odnosiły się do współistnienia problemowego używania telefonu komórkowego i używania substancji psychoaktywnych, a także nie rozstrzygały, czy używanie substancji psychoaktywnych może modulować związek między profilem osobowości a używaniem telefonu komórkowego. Jak słusznie zauważa doktorantka ustalenie ewentualnych zależności między nimi może mieć znaczenie praktyczne, np. w konstrukcji prowadzonych programów terapeutycznych i/lub w ich dostosowaniu do poszczególnych typów osobowości pacjentów. Możliwość taka wpisuje się w rozwijający się aktualnie nurt medycyny spersonalizowanej.

Publikacja poglądowa wskazuje także na istotne związki między występowaniem zaburzeń psychicznych a problemowym używaniem telefonu komórkowego. Omówione zostały w niej również aspekty historyczne, neurobiologia i genetyka problemowego używania telefonu komórkowego oraz dokonano przeglądu kwestionariuszy służących do badania problemowego używania telefonu komórkowego, a także scharakteryzowano różnice między problemowym używaniem telefonu komórkowego starej generacji a problemowym używaniem smartfona. Przedyskutowano kwestie związane z terminem "uzależnienia od telefonu komórkowego" i wskazano, że bardziej odpowiednia dla charakterystyki zjawiska jest nazwa „problemowe używanie telefonów komórkowych i smartfonów”. Zostały ponadto omówione zasady terapii tego problemu. Zagadnienia te zostały omówione zwięźle, ale wyczerpująco.

W przedstawionych w ramach niniejszej rozprawy publikacjach badawczych (Klimkiewicz i wsp. 2019, Demkow-Jania i wsp. 2021) zostały przyjęte dwie hipotezy:

1. Istnieje istotny związek między problemowym używaniem telefonu komórkowego/Internetu a używaniem substancji psychoaktywnych i objawami zaburzeń psychicznych.
2. U osób zdrowych ekstrawersja, neurotyczność i niski poziom otwartości na nowe doświadczenia są związane z problemowym używaniem telefonu komórkowego.

Ponadto doktorantka określiła dwa cele badawcze o charakterze eksploracyjnym:

1. Analizę związku pomiędzy cechami osobowości a problemowym używaniem telefonu komórkowego w grupie osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych.
2. Porównanie zależności między używaniem telefonu komórkowego a cechami osobowości w grupie osób zdrowych i uzależnionych od substancji psychoaktywnych.

Grupę badaną stanowiło 151 pacjentów z rozpoznaniem uzależnienia od substancji psychoaktywnych (głównie opioidów), leczonych w całodobowym oddziale detoksykacyjnym oraz 183 pacjentów z zaburzeniami psychicznymi leczących się ambulatoryjnie i w warunkach stacjonarnych. W skład grupy kontrolnej weszło 554 studentów medycyny, u których wykluczono objawy uzależnienia od substancji psychoaktywnych.

Wyniki skali MPPUS-10 oceniającej problemowe używanie telefonu komórkowego okazały się podobne w grupach osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych, pacjentów leczonych z powodu zaburzeń psychicznych oraz studentów medycyny. Natomiast w skali KBUTK wykazano istotnie statystycznie wyższe wyniki w grupie pacjentów uzależnionych w porównaniu z grupą kontrolną oraz grupą pacjentów z zaburzeniami psychicznymi.

Osoby uzależnione od substancji psychoaktywnych okazały się istotnie bardziej neurotyczne, mniej otwarte na nowe doświadczenia, mniej sumienne i mniej ugodowe niż osoby z grupy kontrolnej. Ponadto u osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych większa otwartość na nowe doświadczenia była czynnikiem ochronnym przed PUTK. Ustalenie takiego profilu osobowościowych predyspozycji i czynników ochronnych w odniesieniu do problemowego korzystania z telefonu komórkowego/Internetu u osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych może być wykorzystane w praktyce klinicznej, zwłaszcza w konstrukcji spersonalizowanych programów terapeutycznych. Jak słusznie wskazuje doktorantka, ma to szczególnie znaczenie w kontekście zjawiska wzajemnego wzmacniania się różnych form uzależnień lub zastępowania jednych uzależnień innymi.

Większa neurotyczność i otwartość na nowe doświadczenia były istotnie związane z większym nasileniem PUTK w grupie kontrolnej. Zaobserwowane korelacje okazują się zgodne z wynikami dotychczas przeprowadzonych badań, omówionych w publikacji poglądowej, stanowiącej element ocenianego cyklu. Zgodność ta wskazuje na ich rzetelność i pozwala wnioskować

o istotności wyników uzyskanych w grupach osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych oraz w grupie osób z zaburzeniami psychicznymi.

Zastosowane w analizie zgromadzonych danych metody statystyczne są adekwatne i umożliwiły poprawną ich ocenę. Wnioski sformułowane przez doktorantkę logicznie wynikają z uzyskanych rezultatów badań i korespondują z hipotezami. Przeprowadzona dyskusja jest rzeczowa i świadczy o dojrzałości naukowej doktorantki.

Należy podkreślić, że omawiane badania, w których analizowano związki między cechami osobowości a problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego/Internetu wśród osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych mają charakter pionierski, nie tylko w populacji polskiej. Ważnym ich osiągnięciem jest uzupełnienie danych na temat rozpowszechnienia problemowego używania telefonu komórkowego wśród młodych dorosłych i starszych osób w naszym kraju.

Zgodnie z obowiązującym standardem w publikacjach badawczych oraz w rozprawie zostały skomentowane ich ograniczenia, wskazując na homogenność grupy kontrolnej i większe zróżnicowanie osób w grupach badawczych pod względem wieku, brak kontroli takich parametrów jak poziom wykształcenia pacjentów oraz poziom zrozumiałości użytych metod badawczych dla pacjentów, a także brak odnotowania rodzaju używanego telefonu (model starszy czy smartfon). Odniesiono się również do kwestii odmienności stosowanych przez kobiety i mężczyzn strategii radzenia sobie z negatywnymi emocjami, co ma szczególne znaczenie w kontekście nasilenia poziomu neurotyzmu. Podkreślono, że brak uznanego poziomu odcięcia dla skali MPPUS-10 uniemożliwia postawienie jednoznacznego rozpoznania problemowego używania telefonu komórkowego.

Przedstawiony do oceny cykl publikacji należy uznać za spójny i ogniskujący się wokół jednego tematu. Treść rozprawy świadczy o umiejętności interpretacji uzyskanych rezultatów i poprawnego wnioskowania oraz o dobrym przygotowaniu naukowym lek. med. Marty Demkow-Jani. Należy podkreślić, że dwa z trzech artykułów, będących podstawą rozprawy, opublikowane zostały w renomowanych czasopismach naukowych, z wysokim wskaźnikiem oddziaływania (IF). Wskazane w omówieniu ograniczeń wykonanych badań mankamenty nie wpływają na wysoką ocenę jakości pracy.

W mojej opinii rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668), dlatego w oparciu o przedłożoną pracę pt. „Problemowe używanie telefonu komórkowego – ocena znaczenia czynników osobowościowych oraz roli współistniejącego uzależnienia od substancji psychoaktywnych” zwracam się do Wysockiej Rady Dyscypliny Nauk Medycznych Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego o dopuszczenie lek. med. Marty Demkow-Jani do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bydgoszcz, 2.05.2023.